

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ І ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

УДК 373.2.016:811

Алла Богуш
Alla Bohush

МОВЛЕННЕВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ

SPEECH CREATIVE ACTIVITY OF PRESCHOOL CHILDREN AS A MEANS OF FIGURATIVE SPEECH DEVELOPMENT

У статті презентовано розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку засобами мовленнєвотворчої діяльності. Визначено сутність понять “мовленнєва діяльність”, “мовленнєвотворча діяльність”, “образне мовлення”, введено у науковий обіг дефініцію “креативно-творче образне мовлення”, “креативно-творчі ігрові мовленнєві ситуації”.

Ключові слова: *творчість, творча діяльність, образне мовлення, креативно-творче образне мовлення, мовленнєвотворча діяльність, креативно-творчі ігрові ситуації, діти передшкільного віку.*

Будь-яке наукове дослідження має своє наукове підґрунтя, на якому вибудовуються вихідні позиції його організації. Отже, теоретико-методологічною платформою експериментального дослідження з розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами мовленнєвотворчої діяльності виступили наукові праці таких учених: фізіологів (П. Анохін, М. Бернштейн, І. Красногорський, І. Павлов, І. Сеченов та ін.) щодо розвитку в дітей самосвідомості, саморегуляції особистості, емоцій тощо; психологів (В. Андрієвська, Л. Виготський, О. Запорожець, І. Зимня, І. Калошина, О. М. Леонтьєв, Д. Ельконін, Т. Піроженко, Б. Теплов та ін.) про творчість, творчу діяльність, якісні психічні новоутворення дітей дошкільного віку, зони найближчого і актуального розвитку, мовленнєву діяльність та її види; педагоги (Л. Березоська, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Попова, В. Родзіховська, Ю. Руденко, К. Чуковський, С. Цейтлін та ін.), які дослідили специфіку словесної творчості дітей дошкільного віку, сутність мовленнєвотворчої діяльності, специфіку розвитку виразного і образного мовлення дітей, а також розкрили особливості організації передшкільної освіти (А. Богуш, О. Ковшар, Т. Степанова та ін.).

Незважаючи на певні наукові досягнення в галузі мовленнєвого розвитку дітей, практика дошкільної освіти засвідчує низку суперечностей між: вимогами щодо формування творчої особистості дітей передшкільного віку та відсутністю програмно-методичного забезпечення її розвитку; наявністю образного компонента виразного мовлення у випускників ДНЗ та відсутністю адекватного мовленнєвого середовища його стимулювання.

Метою статті є з'ясувати вплив мовленнєвотворчої діяльності на розвиток образного мовлення дітей; схарактеризувати ключові поняття дослідження.

Усе життя дитини супроводжується різними видами діяльності, в процесі яких вона набуває певних знань, здійснюється її психічний і мовленнєвий розвиток. Одним із видів діяльності, в яку безпосередньо занурена дитина, є мовленнєва і навчально-мовленнєва діяльність (Л. Виготський, А. Богуш, І. Зимня, О. Леонтьєв, О. Лурія, Ф. де Соссюр, Л. Щерба та ін.).

Мовленнєву діяльність розуміємо як специфічний вид діяльності, що має (як і всі інші види діяльності) свій предмет, мету, засоби, мотив, мовленнєві дії і операції, здійснюється за допомогою мовленнєвих знаків у процесі спілкування. У процесі мовленнєвої діяльності дитина набуває певних мовленнєвих умінь і навичок. Активна мовленнєва діяльність стимулює творчі мовленнєві прояви дітей. В. Сухомлинський убачав джерело дитячої творчості саме в мовленнєвій діяльності. За його словами, “емоційно-естетичне забарвлення слова, його найтонші відтінки – ось у чому життєдайне джерело дитячої творчості; слово для дітей є засобом висловлювання їхнього ставлення до краси довколишнього світу” [8, с. 205-206]. Водночас педагог зазначає, що творчість не приходить до дітей сама по собі, з якогось натхнення, творчості потрібно вчитися.

Творчість розглядаємо як процес, діяльність, продукт; створення нових матеріальних духовних цінностей; сукупність новоствореного кимось; відкриття, винахід. Творчість пов'язана з такими особистісними характеристиками, як активність та ініціативність, адже активність характеризує діяльний стан особистості. Тільки творча особистість може здійснювати творчу діяльність, результатом якої можуть бути створення матеріальних цінностей, творів мистецтв, відкриття в науці, вироби дитячої творчості. Творчість виявляється в усіх видах людської діяльності. Натомість виокремлюють і її специфічний вид – творчу діяльність, тобто діяльність, яка не має аналогів для наслідування і її результатом є нестандартні оригінальні продукти у формі створення принципово нових матеріальних і духовних цінностей [5, с. 76].

Творча діяльність, за І. Калошиною, спрямована на розв'язання задач, для яких характерна відсутність у предметній сфері не тільки способів розв'язування, але й насамперед предметно-специфічних знань, необхідних для його розробки – постулатів, аксіом, законів тощо; творча діяльність характеризується для суб'єкта невизначеною можливістю розробки нових знань та на їх основі способу розв'язання задачі [8, с. 45].

Учена описує і механізми творчої діяльності, як-от: а) пошук невідомого за допомогою аналізу через синтез; б) через взаємодію інтуїтивного і логічного початків; в) через зворотний зв'язок; г) за допомогою евристичних прийомів і методів [8].

Психологічну характеристику творчої діяльності знаходимо у працях засновника дитячої психології Л. Виготського [5]. За його словами, творча діяльність – це будь-яка діяльність людини, яка створює щось нове; не має значення, чи буде це якась нова річ зовнішнього світу, створена творчою діяльністю, чи відомою будовою розуму або почуття, які притаманні тільки самій людині [5, с. 3]. Л. Виготський поділяє діяльність на два види: репродуктивну, пов'язану з процесом пам'яті, яка відтворює минулий досвід людини чи діє за певним зразком. Другий вид діяльності, за його словами, комбінуюча або творча діяльність, результатом якої є створення людиною нових образів, предметів, дій, поведінки, художніх чи мистецьких творів на основі минулого досвіду, його комбінування в новому вигляді. За словами вченого, “саме творча діяльність людини робить її істотою, яка звернена в майбутнє, його творцем, який видозмінює своє теперішнє” [5, с. 5].

Л. Виготський зазначає, що творчі процеси “у всій своїй силі” виявляються уже в ранньому дитинстві, в її уявлених творчих діях та іграх, у її словесних фантазіях. Учений на основі аналізу творчої діяльності дитини виводить перший і “надзвичайно важливий” закон: творча діяльність безпосередньо залежить від багатства і розмаїття попереднього досвіду дитини, саме тому виникає необхідність збагачення уявлень дітей про довкілля різними засобами і в різних видах діяльності [5].

Зазначимо, що найбільш яскраві її прояви спостерігаються в мовленнєвій діяльності дітей у різних формах: у сюжетно-рольовій грі – через сюжетоскладання, казкові, ігрові діалоги, сценарії, творчі розповіді; в пізнавальній діяльності – через висловлювання-міркування, висловлювання-пояснювання, висловлювання-запитання. В образотворчій, музичній, конструктивній, театральній діяльності – через акомпанемент дій, їх коментар, словесне висловлювання; у спілкуванні з однолітками і дорослими – через самопрезентацію і фантазування; в художньо-мовленнєвій діяльності – через складання за власною ініціативою казок, оповідань, віршів, а також мовні ігри-дражнили, лічилки, скоромовки, загадки, заклички [4, 6].

Компонентами мовленнєвої діяльності дітей передшкільного віку виступають творчість і креативність (В. Андрієвська, А. Богуш, Л. Березовська, І. Попова, Р. Чумичьова та ін.).

Креативність, за термінологічними джерелами, розглядається як здатність породжувати, створювати незвичайні ідеї (вироби, тексти тощо), відхилитися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні завдання і ситуації [12, с. 225].

Креативно-творче мовлення розуміємо як творчий мовний потенціал дитини, її творчі здатності, що виявляються в оригінальних, індивідуально створених продуктах мовленнєвої діяльності (творчі розповіді, оповідки, самостійно створені казки, віршовані й римовані творчі ігри тощо), які дитина використовує в різних видах діяльності й у спілкуванні з іншими. За В. Андрієвською, креативну дитину вирізняє інтерес і підвищена чутливість до всього складного, незвичного, відкритість до нового досвіду та ідей, вміння вбачати проблеми в тому, що для інших видається тривіальним і зрозумілим, самостійність поглядів та оцінок, а також здатність дивуватись і захоплюватись [1, с. 432].

Розвиток креативно-творчого мовлення залежить не тільки від особистісних якостей дитини, а й від вихователя, її активної взаємодії з дитиною, від низки педагогічних умов, які вихователю потрібно створювати у процесі навально-виховної роботи з дітьми.

Н. Гавриш увела в науковий обіг поняття “мовленнєвотворча діяльність”, яке вчена розглядає як опосередкований мовою, оформлений у різних типах висловлювання процес оперування, комбінування уявленнями [6, с. 26].

Мовленнєвотворча діяльність відбувається на рівні зв'язного висловлювання, є наступним після словотворчості етапом, на якому дитина здобуває знання про мову і мовлення, активно творчо ставиться до процесу опанування мови. Мовленнєвотворча діяльність дітей дошкільного віку, за Н. Гавриш, це діяльність, у якій через складання різних типів зв'язних висловлювань дитина відбиває почуття, уявлення, враження, образи уяви, що навіяні художніми творами, сприйманням довкілля. Вищим щаблем мовленнєвотворчої діяльності, на її думку, є словесна творчість – спеціально організований, зумовлений мотивацією процес створення дитиною твору в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання [6, с. 78-79]. Мовленнєвотворчу діяльність учена поділяє на два види: в умовах організованого навчання у взаємодії з вихователем і в ситуації ініціативної творчої діяльності дітей.

В умовах організованого навчання ініціатива майже завжди виходить від вихователя, який заздалегідь планує зміст навчання, тему, навчальні завдання. Завдання під час заняття, майже завжди зорієнтовані на кінцевий результат – скласти оповідання на тему, розповідь за картиною, казку за іграшками тощо. І вся попередня робота на занятті та до нього налаштована на підготовку дітей до створення творчого продукту (орієнтування в певній темі, актуалізація словника, граматичні вправи, естетично-емоційне збудження). Вихователю у здійсненні керівництва творчою діяльністю дітей прагне привести складені дітьми твори у відповідність до літературно-мовленнєвих норм. Саме цим пояснюється його активне втручання в дитячу розповідь: вказівки, навідні запитання, пропонування кількох варіантів, тактовні виправлення, доповнення, підказки тощо.

В ініціативній творчості дитина зосереджена переважно на самому творчому процесі, у якому вона – головна фігура. Її цікавить сюжет, літературна чи ігрова інтрига, результат подій, які вона собі уявляє. Дитина діє самостійно, і будь-яке втручання педагога з метою вдоскона-

лити результат може загальмувати творчий процес, а то й зупинити його. У власну творчість дошкільник переносить здобуті раніше знання, вміння, навички, він творить так, як може, як у нього виходить. Чим вище рівень підготовленості, обізнаності дитини, тим більш якісною, яскравою, оригінальною буде її спонтанна творча діяльність [6, с. 82-85].

Предметом дослідження було обрано розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку в мовленнєвотворчій діяльності, оскільки саме означена діяльність під керівництвом вихователя стимулює розвиток креативно-творчого образного мовлення дітей.

Учені (Л. Кулибчук, І. Попова, Ю. Руденко та ін.) по-різному визначають поняття “образне мовлення” як: специфічний, складний процес суб'єктивного відображення фактів, явищ предметів (їх ознак) докіль у вигляді конкретно-чуттєвих понять, асоціативно пов'язаних один з одним, реальних чи створених уявою у свідомості мовця [9]; процес усвідомлення, розуміння, вживання у процесі мовленнєвої діяльності слів і словосполучень у переносному значенні (використання у розмовному мовленні тропів) [10]; встановлення асоціативних зв'язків між двома (кількома) предметами чи явищами (встановлення спільних рис, ознак), перенесення ознак з одного предмета на інший, і як результат цього – виникнення нового метафоричного переносного значення слова [3, с. 16-17].

Як бачимо з поданих визначень ученими, механізмом образного мовлення є креативно-творче мислення людини, що характеризується пластичністю, динамічністю, дозволяє легко переходити від одного виду мовленнєвої діяльності до іншого, при цьому самостійно створювати новий мовленнєвий продукт – образне висловлювання.

Психологічні механізми продукування образного мовлення дозволяють увести в науковий обіг поняття “креативно-творче образне мовлення”, яке розуміємо як специфічний складний процес суб'єктивного відображення дитиною докіль (предметів, явищ, їх ознак, фактів, подій), змісту текстів художніх творів, казок у вигляді конкретно-чуттєвих уявлень, асоціативно пов'язаних між собою, реальних чи створеною уявою у свідомості дитини, доречне використання мовленнєвих новоутворень, експресивної образної лексики в мовленнєвотворчій діяльності.

Педагогічними умовами розвитку креативно-творчого образного мовлення виступили: креативно-творча спрямованість мовленнєвої діяльності дітей; стимулювання у дітей креативно-творчих проявів, вживання образних висловлювань у процесі спеціально створених мовленнєвих ігрових ситуацій; занурення дітей в активну креативно-творчу мовленнєву діяльність.

Стрижнем експериментальної методики розвитку креативно-творчого образного мовлення виступили: а) креативно-творчі мовленнєві ігрові ситуації за змістом українських народних казок; б) ситуації успіху дитини.

Під креативно-творчою мовленнєво-ігровою ситуацією розуміємо ситуацію, що виникла між дітьми у процесі творчого відображення ними змісту знайомого художнього твору, яке супроводжується зв'язним (діалогічним або монологічним) мовленням, ігровими діями, розподілом ролей, застосування дитиною мовних і немовних засобів виразності.

У дослідженні було задіяно тексти українських народних казок, зокрема мовні засоби виразності у їх текстах (образні вирази, порівняння, зачини і кінцівки, повтори, пісеньки, приказки, імітація), а також немовні засоби виразності (міміка, жести, рухи, дії, покази). За змістом знайомих казок дітей учили розігрувати окремі епізоди казок із використанням образної експресивної лексики.

Зазначимо, що будь-яка креативно-творча мовленнєва діяльність супроводжується емоціями і почуттями, тобто відбувається на певному емоційному тлі, яке здебільшого буває позитивним (у ситуації успіху) або подекуди і негативними (у ситуації неуспіху). При організації експериментального навчання передбачалось урахувати ситуації успіху.

Відомо, що будь-який успіх особистості пов'язаний насамперед з позитивними емоціями, почуттями радості, задоволення від успішного виконання будь-якої діяльності. Особливо важливим є такі ситуації успіху для дитини дошкільного віку, яка за своїм психологічним

складом є надзвичайно емоційною істотою. Пам'ятаючи про позитивні емоції від попередньої діяльності, дитина охоче буде виконувати і наступну діяльність, стимульовану мовленнєвими ситуаціями успіху. У цьому зв'язку намагались перетворити результат попередньої діяльності дітей у позитивні емоційні стимули для виконання креативно-творчих завдань у різних мовленнєвих ігрових ситуаціях. Було використано такі ситуації: “Маленькі казкарі”, “На лісовій галявині”, “У царині весняних квітів”, “Пригоди ввічливих слів”, “Подорож у світ приказок”, “Зустріч казкових героїв”, “На гостинах у лисички (зайчика, вовка)”. Крім того, дітям пропонувалися мовленнєві вправи креативно-творчої спрямованості: “Золотий ліс”, “Барвиста осінь”, “Навпаки”, “Маленькі поети”, “На іменини до гарбуза”, “Місячні барвисті слова”, “Слова-художники”, “Чия казка краща?”, “Фарби зими” тощо.

У результаті цілеспрямованої систематичної роботи більшість дітей експериментальної групи досягли високого рівня розвитку креативно-творчого образного мовлення – 16% (на констатувальному етапі цей рівень був відсутній), на достатньому рівні виявлено 22% (було 8%), на середньому рівні стало 54% (було 38%) і на низькому рівні залишилось 8% (було 54%). У дітей контрольної групи відбулися лише незначні позитивні зрушення.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розвитку креативно-творчого образного мовлення дітей в інших видах діяльності.

Список використаних джерел

1. Андрієвська В. В. Креативність / В. В. Андрієвська. – Енциклопедія освіти // НАПН України / За ред. В. Г. Кременя. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1037 с.
2. Богуш А. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія / Алла Богуш, Людмила Березовська. – Одеса : М. П. Черкасов, 2008 – 203 с.
3. Богуш А. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору : навч. посібник / А. Богуш, І. Попова. – К. : “Слово”, 2014. – 194 с.
4. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : “Слово”, 2006. – 304 с.
5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – Психологический очерк. – М. : Просвещение, 1987. – 93 с.
6. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці : Монографія / Н. В. Гавриш. – Донецька : ТОВ “Лебідь”, 2001. – 218 с.
7. Дошкольное образование. Словарь терминов / Сост. Винорградова Н. А и др. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 399 с.
8. Калошина И. П. Структура и механизмы творческой деятельности / И. П. Калошина. – М. : МГУ, 1983. – 168 с.
9. Кулибчук Л. М. Розвиток образного мовлення учнів 5-7 класів: автореферат дис. канд. пед. наук / Л. М. Кулибчук. – Одеса, 1999. – 22 с.
10. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : автореф. дис. канд. пед. наук / Ю. А. Руденко. – Одеса, 2003. – 24с.
11. Сухомлинський В. О. Рідне слово / В. О. Сухомлинський. – Вибр. твори: [в 5 т]. – Т.3. – К. : Вид. “Рад. ник”, 1977. – С. 201–218.
12. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Шапар. – Х. : Прапор. – 2005. – 640 с.

The aim of the article is to disclose the influence of digitizing activity on the development of figurative speech of preschool-aged children and to determine the key concepts of research.

There is given the definition of the original concept “speech activity” in the course of which children's creative manifestations develop under teacher's influence.

The essence of the concept “creativity” as a component of speech activity is revealed; speech creativity is considered as the creative potential of a child, his / her creative abilities, manifested in the original, individually created products of speech activity. The notion of “preschool children's speech creative activity” is presented (N. V. Havrysh).

The concept “figurative speech” is defined; the concept “creative-imagery speech of preschool-aged children” is introduced into pedagogical use as a specific complex process of the subjective reflection of the child in the surrounding reality; the content of artistic texts in the form of concrete sensory representations which are associated with each other, real or imaginary; the use of speech neoplasms in the process of communication; expressive-figurative vocabulary in speech creating activity. The pedagogical conditions for the development of creative imagery speech are described alongside with the game creative situations and situations of success.

Key words: *creativity, creative activity, figurative speech, creative-figurative speech, speech creating activity, creative-speech situations, children of preschool age.*

УДК 373.2.016 : 003 – 28.31

Галина Ватаманюк
Halyna Vatamaniuk

РОЗМАЇТТЯ ДИТЯЧИХ КНИГ – ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ ДОШКІЛЬНИКІВ

VARIETY OF CHILDREN BOOKS – THE PREREQUISITE OF FORMING PRESCHOOLERS' READER'S INTEREST

У статті розкрито сутність інтересу та його роль у навчанні, визначено ознаки читацьких інтересів дошкільників; окреслено роль дорослих у формуванні інтересу до читання; висвітлено погляди науковців на сутність книги як об'єкт освітньої діяльності; зроблено типологію дитячих книг.

Ключові слова: *дитяча книга, дошкільники, читацький інтерес, формування, типологія дитячих видань, види книг, розмаїття.*

Сьогодні читання пронизує усі сфери життєдіяльності людини. Воно покладене в основу освітньої, пізнавальної, інформаційної, професійної сфери її діяльності. Стрімке зростання інформації, яку необхідно засвоїти, потребує збільшення темпу читання, якості та швидкості розуміння прочитаного і прийняття рішення. З огляду на це, читання стає основою освіти і провідною навичкою самоосвіти людини упродовж життя. Проте аналіз рівня читацької та інформаційної компетентності громадян України свідчить про кризу читацької культури. Усе частіше можна почути думку, що електронні засоби інформації здатні частково, а той повністю забезпечити всі потреби людства, пов'язані з освітою, культурою, вихованням та дозвіллям. Це зумовлено втратою в суспільстві інтересу до читання. Тому формування читацьких інтересів у наймолодших користувачів книги є актуальною проблемою сьогодення.

Комплекс питань, пов'язаних із визначенням змісту роботи, завдань, форм, методів, прийомів роботи з дитячою книгою в ДНЗ, розглянуто в працях вчених лінгводидактів А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Гурович, А. Виноградової, Р. Жуковської, Н. Карпинської та інших. Особливості сприймання дітьми змісту художніх творів розкрито в дослідженнях психологів О. Запорожця, Д. Ельконіна, О. Никифорової, С. Рубінштейна та ін. Питанням естетичної цілісності книги як художнього твору й функціонального предмета приділяли увагу дослідники дитячої книги С. Гавенко, К. Волощук, М. Мартинюк, Е. Огар та ін. Проблема створення